

A női emlékezés mikorrhizás hálózata Suzanne Simard *A bölcs erdő titkai* (2021) című memoárjában

M. I. emlékére

A Föld legdrámaibb eseményei közül jó néhány a gombák tevékenységének eredménye volt – és ma is az. A növények, úgy ötszázmillió évvel ezelőtt csak a gombákkal való együttműködésüknek köszönhetően voltak képesek a vízből a szárazföldre lépni,¹ mivel a gyökerek feladatát több millió éven át – amíg a növények ki nem fejlesztették a saját gyökérrendszerüket – a gombák látták el. A mai növények több mint 90%-a mikorrhizaképző gombáktól függ...

(Sheldrake 2021, 10)

A gomba micéliumok döntéshozó képességről tesznek tanúbizonyságot és más organizmusokkal való együttműködésük folyamán változtatnak fejlődési mintázatukon. A micéliumokról feltételezhetjük, hogy képesek a térfelismerésre és tanulásra, mely rövid távú memóriával párosul.

(Money 2021)

---

¹ A mikológiai kutatások felgyorsulását jelzi, hogy Sheldrake *Entangled Life. How Fungi Make Our Worlds Change Our Minds and Shape Our Future* (2020 [Az élet szövődéke, 2021]) című könyvének kéziratát még azelőtt adhatta le, hogy a legújabb felfedezés belekerülhessen könyvébe. 2021-ben a Kongói Köztársaság egyik múzeumában talált fosszilizált micéliumdarabok tüzetes elemzését követően a kutatók a gombák legkorábbi megjelenését 300 millió évvel korábbra tették, azaz a 715 és 810 millió évvel ezelőtti időszakra. Ennek alapján újra kell gondolni a földi élet kialakulására vonatkozó, korábban elfogadott időszámítást is („Mushrooms Are Older than We Thought” 2020).

Bevezetés

Írásom fókuszában Suzanne Simard, a neves kanadai erdőökológus *Finding the Mother Tree: Discovering the Wisdom of the Forest* (2021) című memoárja áll. Elemzésem alapszövege az angolul megjelent könyv magyar változata, melyet dicséretes gyorsasággal, dr. Molnár Csaba fordításában, *A bölcs erdő titkai. Az anyafa felfedezése* címmel adott ki az Open Books Kiadó még ugyanabban az évben. Tanulmányomban – a szerző bemutatását és kutatási területének felvázolását követően – Simard visszaemlékezésének narratív dinamikáját olyan szöveggént értelmezem, amely a kreatív tényirodalomnak nevezett retorikai térben, több kifejezési forma metszéspontjában, női fejlődéstörténetbe ágyazódó *memoárként* konstruálódik. Simard narratíváját ekképpen – magyar szakirodalmi terminussal élve – „kisparaszti szálalógazdálkodást” (Bodonczi et al. 2006, 13) folytató, kanadai telepes családból származó kislány tudósnővé formálódásának rögzített nézőpontú, sorsesemények által kikényszerített helyesbítések történeteként olvasom. Elemzésemben igyekszem rávilágítani arra, hogy miként viszonyul a memoár erdőökológus elbeszélője a számára rendelkezésre álló *nyelvhöz*, mellyel a humán világ (human world) és a nem-humán világ (non-human world) közti *kontaktzóna* mikorrhizás jelentőségéről nagyközönségéhez szólni kíván. Végül a memoár látszólag „visszaantropomorfizáló” *anyafa* metaforáját és annak vélt esszencializmusát veszem szemügyre a poszthumanizmus és az ökofeminizmus szakirodalmi kontextusában.

Simard izgalmas és vonzó személyiségének varázsán kívül témaválasztásomat a hazai vadkapitalocén számos, tragikus következményekkel járó megnyilvánulása motiválta; jelesül, erdők esztelen pusztítása, hegytetők leborotválása, tópartok körbebetonozása, s mindez a több fordulóponton túli, végzeteshez közelítő planetáris pusztításban, amelyről körültekintő diszkurzus a hazai közbeszédben csupán szórványosan akad. Az ipari mezőgazdaság rohamos terjedése, a felgyorsuló urbanizáció, a fokozódó vízhiány, a csupán fakitermelésre alakult erdészeti vállalkozások roppant száma, a vegyi szennyezések és más antropogén hatások megsokszorozódása világszerte a földalatti gyökérhálózatok tömeges pusztulásával fenyeget, sőt, az antropogén *globális megsűlés* (Forgács és Pléh 2021, 593)² az „élet szövedéké”-nek nevezett micéliumhálózatok végső megsemmisítését is eredményezheti.³ Úgy vélem tehát, hogy a radikális

² Szövegemben itt és másutt követem Forgács Pál és Pléh Csaba (2021) javaslatát a klímaválság metaforáinak radikalizálására. Ezért a klímaváltozás helyett a *klímapusztítás*, a globális felmelegedés helyett a *globális megsűlés* trópusokat használom.

³ A gombahálózatok az ökológiai válság megfékezésében szövetségeseink is lehetnek: megmaradt rendszereik feltérképezésére alakult például a Society for the Protection of

bizonytalanság, avagy a „vad problémák hínárjában” (Csepeli 2022),⁴ a rendszerszintű pusztítók, a hárítók vagy éppen a fatalista, végítéletre várók kaotikus hangzavarában szükségünk van egy-egy nyugodt, erőteljes és bátorító hangra, mint amilyen Suzanne Simardé. Tanulmányommal éppen e hang megképződését akartam megérteni. Bár számos angol nyelvű nyomtatott és online felület szentelt recenziót Simard könyvének (*The Washington Post*, *The New York Times*, *The Guardian*, *The Wall Street Journal*, *The Ubyyssey*, *Besharu Magazine*, *New York Journal of Books*), tudomásom szerint ezidáig sem angol, sem magyar nyelven nem jelent meg hosszabb tanulmány, mely a *Bölcs erdő titkai* műfaji és retorikai tekintetben, továbbá poszthumán és ökofeminista kontextusban mélyebben elemezte volna.

Suzanne Simard és a mikorrhizás hálózatok

A bölcs erdő titkai szerzője erdőökológus, a Brit Columbiai Egyetem Erdő- és Természetvédelmi Tudományok Tanszékének professzora. Kinevezése előtt a Brit Columbiai Erdészeti Minisztérium kutatójaként dolgozott, melyet memoárjában a fiatal, kétgyermekes kutatónő korán kibontakozó tudományos ambícióinak és megmérettetéseinek színhelyeként ábrázol. Simard erdőökológiai kutatásainak célkeresztjében kezdettől fogva erdei életközösségek gyökérkapcsolatos hálózatai álltak. Ezek botanikai jelentőségét a gombakutatások, más néven a *mikológia* segítette, melynek tudománytörténeti kezdeteit a tizennyolcadik századra teszik. Az ember számára jobbára láthatatlan, sem az állatok, sem a növények országába nem sorolható, mert külön országot alkotó, túlnyomórészt csak föld alatt élő organizmusok hálószerű, bonyolult textúrájára legkorábban a polihisztor porosz tudós, Alexander von Humboldt figyelt fel.

Underground Networks/SPUN (Társaság a Földalatti Hálózatok Védelmére), mely hat ország kutatóinak közreműködésével a Föld különböző részeiről szerzett, 10.000 mintás anyaggal kíván segítséget nyújtani a „földi élet vérkeringését” biztosító földalatti hálózatok megmentéséhez és további rendszerek megtelepítéséhez.

⁴ Csepeli György – Kerekes Sándor és Máta Mónika cikkére (2022) hivatkozva – használja publicisztikájában a „vad problémák” kifejezést, a „szelíd problémák”-kal ellentétben. Ez utóbbi Csepeli meghatározása szerint a következő: „Egy probléma akkor szelíd, ha az érintettek körében egyetértés van, hogy mi az, ami az eltérést okozza a meglévő és a kívánatos között, mit kell tenni annak érdekében, hogy az egyensúly helyreálljon, s kinek mi a feladata és a felelőssége abban, hogy a rendet ne borítsa fel a rendkívüli. [...] A kölcsönös előnyök keresésén alapuló kooperatív stratégiák azonban ma már sehol nem működnek. A Közép- és Kelet-Európát elválasztó civilizációs határ mentén zajló háború ijesztő közelségbe hozta a világ egészét kínzó vad problémákat, melyeknek nincs és nem lehet racionális, minden érintett számára előnyös megoldásuk” (Csepeli 2022).

A mikorrhizás hálózatok jelenkori kutatásában áttörést az egyesült királyságbeli Sheffieldi Egyetem biológusainak 1984-es publikációja hozta (Francis és Read, 1984). David Read professzor és kollégái laboratóriumi körülmények között, rádióaktív szén segítségével képesek voltak kimutatni a gombahálózatok működését; nevezetesen azt, hogy segítségével szénátvitel történik nemcsak a *Monotropa* nemzetségbe tartozó, klorofill nélküli növények, hanem a zöld, tehát klorofillal rendelkező, fotoszintetizáló növények között is. Mérési eredményekkel dokumentálni tudták, hogy a növények közti szénátadás földalatti kapcsolatokon keresztül, közvetlenül történik a gombák csőszerű hifáinak segítségével.

Az ektomikorrhizás (külső gyökérkapcsolatos) hálózatok közreműködésének köszönhető széntranszfert (nyír és duglászfenyő közti) természetes, tehát nem laboratóriumi környezetben legelőször csak tizenhárom évvel később, 1997-ben Suzanne Simard kanadai doktorandusz tudta bizonyítani. E felfedezés horderejét tanúsítja, hogy a disszertációja anyagából készült tanulmányát a *Nature* című világhírű multidiszciplináris tudományos folyóirat még ugyanabban az évben közölte. A cikkét méltatva Read az akkoriban felfedezett és frissen beüzemelt *world wide web*, azaz világháló jelentőségéhez, sőt jellegéhez hasonlította Simard erdőökológiai kísérletsorozatát és azokból levont következtetéseit.

Noha Simard kutatói pályája rendkívül ígéretesen indult, a fiatal erdőökológus hamarosan egyre több akadályba ütközött. A nehézségek okát memoárjában a régi, „szabadon növő” telepítést modernizálni kívánó, a növényvilágnak csupán versengését szem előtt tartó, ám épp ennek kiiktatását megcélzó, iparszerű termelésre, továbbá az ezt kiszolgáló erdészeti gyakorlatok megfellebbezhetetlennek tartott *status quo*-jára vezeti vissza. A gyors profit elérését megcélzó erdőgazdálkodás, továbbá az erdészeti szakma férfiuralma alatt egy másképpen gondolkodó fiatal pályakezdő nőnek csak alárendelt szerep juthatott. Am néhány évtizedet maga mögött hagyva, érett felnőttkori *sorsesemény* kényszere alatt bátran újraértelmezett szakmai és magánéleti pályáján maradván, az erdők élővilága iránt érzett mély elköteleződése eredménnyel járt:⁵ Suzanne Simardot mára nemzetközileg elismert tudós erdőökológusként tartják számon. Sőt, két nagylánnyá érett gyermeke közül az idősebbik, Hannah (ahogy a memoár végén büszkén sejteti), anyja hitvallásának és tán hivatásának is méltó folytatójává válhat.

Suzanne Simard jelenleg a 2015-ben elkezdett, kilenc kísérleti erdőre kiterjedő, úgynevezett *anyafaprojekten* dolgozik, melyben tudományos célkitűzéseit az erdőgazdálkodásnak a maitól gyökeresen eltérő koncepciója

⁵ A fenomenológus Tengelyi László *sorsesemény* fogalmát használom az *Élettörténet és sorsesemény* c. könyvéből (1998, 42-43).

alapján kívánja megvalósítani.⁶ Ahogy memoárja epilógusában rámutat, rákbetegségéből történt újjászületését követően munkatársaival arra törekszik, hogy, mint fogalmaz:

[...] új filozófiai megközelítést alkossunk: a komplexitástudományt. Azáltal, hogy az együttműködést a versengéssel azonos súllyal kezeljük – vagyis az erdőt felépítő ezernyi különböző kölcsönhatást egyszerre vizsgáljuk –, a komplexitástudomány adaptívva és holisztikussá formálhatja az erdészeti gyakorlatot, ellentétben az eddig általános tekintélyelvű és leegyszerűsítő hozzáállással. (2021, 367-8)

A memoár retorikai tere és Simard memoárja

Az őszinteség és vallomásosság „zsarnoki kultúrájában”, mint ahogy ezt Simon May bosszankodva látja (170), szinte elárasztanak bennünket a memoárok, önéletrajzok és nyilvános kitarulkozások, melyek mögött, még a huszonegyedik század identitáspolitikákkal szabdalta társadalmi–kulturális tereiben is, az európai felvilágosodás egyik meghatározó alakjának szelleme rejtőzik. A *Vallomások* Jean-Jacques Rousseau-ja szerint ugyanis az „őszinte önfeltárás, az autentikus én becsületes átlátszóságának megteremtése nem más, mint maga a legfőbb erény”; noha – teszi hozzá May – az őszinte vallomásosságot is társadalmi normák, megfelelési kényszerek torzítják, vagy éppen lehetetlenítik el (2019, 170). A vallomásosság gesztusa jellemzi a memoárt vagy emlékiratot is, azonban besorolása szerint ezt az írásformát legalább annyira határozzák meg a tények, mint a narratív identitás normalizált diszkurzusai. A memoárt a kreatív tényirodalom (creative nonfiction) egy fajtájának tartják (a filozófikus-meditatív esszével, személyes esszével, útleírással, természetleírással, városleírással együtt), s az ebben a retorikai térben megformált, személyes tapasztalatvilágra épülő élettörténettel azonosítják, amely – az életrajz, önéletrajz, napló, levelek mellett – az életírásnak (lifewriting) nevezett kifejezési formák egyike. A tényirodalom megnevezés persze roppant pontatlan, hiszen, mint ahogyan erre a magyar fenomenológus, Tengelyi László rámutat:

---

⁶ A magyarországi szálalásos természetközeli vagy ökológiai erdőgazdálkodás úttörője dr. Madas László, aki az 1950-es évek közepétől „indította el az országban egyedülálló kísérletként az erdőnyai völgyben a szálalóvágásos erdőfelújítást, amit élete végéig irányított és ellenőrzött. Neki köszönhető, hogy az örökerdő-gazdálkodás irányába mutató kísérleti eredmények közvetlenül is tanulmányozhatók Visegrádon. Tulajdonképpen ez tekinthető a hazai, ma már örökerdő-gazdálkodásnak nevezett erdőművelési rendszer előfutárának. [...] A Pilisi Parkerdő 65 ezer hektáros erdőterületéből majdnem 11 ezer hektár örökerdő üzemmódban van” („Száz éve született dr. Madas László” 2020).

[...] a tények valójában nem eleve adott alkotóelemei a világnak, hanem mesterségesen előidézett képződmények: csak olyan megfigyelőnek van módja kideríteni, megragadni, megállapítani őket, aki eleve meghatározott nézőpontból tekint rájuk, és ezért tudja, mi az, amit szem előtt kell tartania, s mi az, amitől elvonatkoztathat. Ámde a tapasztalat ritkán kínál ilyen rögzített nézőpontot. (2000, 87)

Az élettörténet az értelemképződés olyan színtere (Tengelyi 1998, 32), ahol az ellentmondásokkal és törlésekkel szabdaltnak tűnő tapasztalati világunk egy vagy több szeletét értelmezve, önazonosságunknak történetekkel helyesbítő megjelenítésére törekszünk. A memoár mint élettörténet egyik jellemző retorikai sajátossága, hogy a szöveg a *rögzített látószöveget*, az elbeszélő tapasztalatvilágát megragadni kívánó *értelmezői készletet* (mely „tényekhez” vezet), továbbá az *emlékezetet* mint elbeszélésképző elemet előtérbe tolja, sőt ezeket a történet meghatározó elemeivé téve, az elbeszélésbe ágyazza. Nadas Péter *Világló részek. Emléklapok egy elbeszélő életéből* (2017) című memoár-regényének, például, az emlékezés és annak működése legalább annyira tárgya könyvének, mint a saját emlékezése által megragadott érzékletek és események, melyek az elbeszélő történetben íróvá formálták őt. Az emlékezet működésének sajátosságairól szólván Mark Rowlands szerzőt és emlékezetfajtaát kapcsol össze, ily módon sajátosan „rilkei emlékezet”-nek tartja azt, amelyik „kontinuitásunk forrásához segít hozzá, hogy azok legyünk, akik vagyunk” (2017, 28). Tobias Wolff, a műfaj egyik neves amerikai szakértője pedig így foglalja össze történet és emlékezet összefüggését: „a memoár nem dokumentum vagy történelmi munka. [...] olyan történet, amelyet emlékezeted mond el neked és rólad, hogy ki is vagy te egyáltalán” (id. Heehs 2013, 232). Mindez összecseng azokkal a megközelítésekkel is, amelyek kiemelik az én-technológiák segítségével, az emlékek által összetartott narratívákon keresztül aktiválódó önmegformálás jelentőségét és a narratív identitás elméletét.⁷ A memoár tehát hangsúlyosan és kiemelten visszatekintő (retrospektív) narratíva, melynek mozgásterét az írás megkezdéséig felhalmozott tapasztalatok horizontja és az önéletrajzi elbeszélői én helyesbítéseken keresztül megkonstruált folytonossága határozza meg. Értelmezési keretében a megélt élet (vagy életszakasz) meghatározónak tekintett eseményei – az euro-amerikai kulturális hagyományok által meghatározott módon, azaz helyekre, időpontokra, személyekre való utalással, mások által is akár ellenőrizhető események felidézésével – fikciós szövegi alakzatokon keresztül, strukturált emlékfolyammá rendeződnek.

⁷ Az élettörténet és önazonosság kérdéskörében, ezen belül a narratív identitás elméletével kapcsolatban lásd Tengelyi László kritikai elemzését, melyben Paul Ricoeur, Alasdair MacIntyre, David Carr és Charles Taylor szerepéről szól az *Élettörténet és sorseseemény* című könyvének első részében (Tengelyi 1998, 11-48).

A nők tapasztalatvilágának memoárokban megjelenő lenyomata a női emlékezés kiemelt fontosságára hívja fel a figyelmet. A feminizmus történetei maguk is olyan, sajátos látószögű emlékezetpolitikai megnyilvánulások, melyek kiemelt szerephez juttatják az eddig elmondhatatlan (a törölt vagy a torzult) artikulálását és a felkutatott női hagyomány(ok)hoz illesztését. Eképpen a patriarchális normativitás megfellebbezése – mely a női tapasztalatvilág(ok) és látószög(ek) érvényesítése révén valósulhat meg –, továbbá az értelemképzés jövőorientáltsága – a megváltoztathatóságba vetett hit – a női emlékezés védjegyévé vált(ak). A (feminista) női életírások klasszikus példaként említhető Carolyn Heilbrun *Writing a Woman's Life* (1988) című könyve, mely ma már ünnepezt nőírók (köztük Virginia Woolf, George Sand és Dorothy Sayers) kariertörténetének megírását tűzte ki céljául, ám munkája közben maga Heilbrun is akadályokba ütközött. Az életírásnak ugyanis csak az a formai és tartalmi készlete állt rendelkezésére, amelyik heroikus maszkulin történetek rögzítésére volt alkalmas, a nőíróvá válás és a nőírónak maradás értelmezhetősége azonban ilyenformán rögzíthetetlennek tűnt. A későbbi memoár, Nancy K. Miller *My Brilliant Friends: Our Lives in Feminism* (2019) című könyve szintén egy addig kimondatlan/kimondhatatlan téma felől, a női barátság tapasztalatain keresztül keretezi vissza saját tudósi életét, mely négy feminista női irodalomtudós (Carolyn Heilbrun, Naomi Schor, Diane Wood Middlebrook és Nancy K. Miller) közti szövetségek és szakítások történeteit foglalja magában.

A tipikusan személyes hangot intonáló, vallomásos, rögzített értelmezhetőségre épülő feminista női memoár retorikai tere az (ön)azonosság történeteinek újrendezhetőségét kínálja fel. Ezzel együtt azt, hogy a memoár hipotetikus olvasója a másik világot sajátjára vetítse, hogy korábbi meggyőződéseit újrapozicionálhassa. Ebben az értelemben a memoár szerzője eltűnt idők nyomába egy bizonyos célból szegődik. A már megtörténtet (és a már értelmezettet) választott keretében újraértelmezve tárja fel, hogy anyagát olvasói „újrahasznosíthassák.” A századfordulótól az 1970-es évekig tartó, első és második hullámos feminista irodalom jelentős részét sorolhatnánk ide példaként, ahol a fikciós és a fikciós tényirodalomnak nevezett énelbeszéléseket a szerzők női tapasztalataival való bátor és ironikus szembenézés, helyesbítés és újraértékelés jellemzi. Eképpen a (magukat nőként azonosító) olvasó számára ezek a művek bizonyos értelemben bátorító útjelzőként is szolgálhatnak. Ilyen a magyar Kaffka Margit *Színek és évek* (1912) és az US-amerikai Erica Jong *Fear of Flying* (1973) című regénye is. Mindkettő, bár radikálisan másféle időkre és terekbe beágyazottan, a női (szexuális) kiszolgáltatottság tematizálásaként, de ugyanakkor szabadulástörténetként is olvasható, tehát akár az olvasók számára is „hasznosítható,” rejtett vagy éppen nyílt utalásaival, saját életük megváltoztathatóságát illetően.

Susanne Simard *A bölcs erdő titkai: Az anyafa felfedezése* című, 375 oldalas könyve a memoár euro-amerikai hagyományaihoz illeszkedik, noha a műfajt a szerző retorikai tekintetben saját képére formálta: témáit és narratív stratégiáit tekintve Simard szövege voltaképpen ötféle diszkurzív hagyomány hibridjének tekinthető. Ezek: 1) a *családtörténet*: a családi albumokból kölcsönzött fényképekkel illusztrált elbeszélés kronológiai íve nagyszüleitől indul s szülein, testvérein, saját családjáig, majd leszbikus partnerkapcsolatáig követhető; 2) a *női fejlődés/karriertörténet*: egy brit columbiai, Suzanne nevű kislányból elismert erdőökológus válik; 3) a *természetleírás*: sziklás-hegységbeli kirándulásainak és terepmunkáinak színhelyeit a szerző filozofikus-meditatív módon, személyes hangon ragadja meg; 4) a *tudományos ismeretterjesztés*: bonyolult kísérleteit és tudományos cikkeit részletesen, bár közérthető formában tárja közönsége elé; végül 5) a *kortárs klímairódalom*: a brit columbiai erdők pusztulását összeköti saját élete és az emberi civilizáció sorskérdéseivel.

Simard érezhetően inkább műveltebb, az erdőművelésre és a gombahálózatokra vonatkozó biológiai, erdőökológiai fejtegetéseit is követni tudó, ám mégis nagyközönségnek szánt könyve ezt az ötféle kifejezési formát dolgozza össze, melyek közül a domináns, a másik négyet körülölelő – a felsorolásomban másodikként említett – *női Bildung*. A női fejlődéstörténet olyan értelmezési keretet nyújt számára, amelyből kirajzolódik, hogyan válik egy kislány, aki egyszerű, kanadai telepes, kisparaszti száraláló gazdálkodásból élő nagycsalád sarjaként látja meg a napvilágot, elismert tudományos kutatóvá. Erdőökológusi karrierje, bár buktatókkal teli, végül szakmai és magánéleti tekintetben mégis sikeressé válik egy férfiak által uralt hatalmi térben. Női mivoltának, sőt, sikeres női létének vállalása egyúttal nőkhöz (Winnie nagyihoz, anyjához, nővérehez, lányaihoz, munkatársnőihez, barátnőihez, majd nőpartneréhez) való erős kötődését is felismerhetővé teszi. Mindezek ugyanis – elbeszélésének logikáját követve – segítik annak felismerésében, aminek voltaképpen tudósi hírnevét is köszönheti: az erdei *csomópontok* (*anyafák*) köré rendeződő összetett hálózatának, a *wood wide web*-nek, azaz az *erdő-világháló*nak.

A bölcs erdő titkai szerzője, mint megannyi memoár szerzője, maga is használ megkopott emlékei réseit kitöltő fikciós elemeket, vagy éppen kiadói szerkesztőjének tanácsait követő, emlékeit dramatizáltabb változatban közlő elbeszélői fogásokat: „[i]gyekeztem őszinte tolmácsolója lenni a történetnek, de időnként kreatívan kitöltöttem az emlékezetemben tátongó réseket, illetve kisebb változtatásokat hajtottam végre bizonyos emberek személyiségi jogainak védelme érdekében” (2021, 375). „Kreatív” megoldásai mellett Simard narratívája mégis és alapvetően egy tudósnő emlékein keresztül megkonstruált és újrapozicionált én-elbeszélésként olvasható, melynek történetfűzésében jelentős szerep jut tudományos fejtegetéseinek. Simard

memoárjának ez a vetülete ilyenformán tehát semmiképpen nem korrelál a már említett, Wolff-féle memoár-meghatározással, amely az emlékezet által megdolgozott valóság és fikció ozmotikus viszonyára utal. Szövegének tekintélyes részét ugyanis tudományos fejtegetései alkotják, melyekből kitűnik, hogy az erdőökológiai kísérletek természettudományos protokollját pontosan követi, szacikkeit pedig duplán lektorált szakfolyóiratokban teszi közzé. Ellentétben a neves német erdész, Peter Wohlleben *A fák titkos élete. Mit érznek, hogyan kommunikálnak? Egy rejtett világ felfedezése* (2016) című, elsősorban érzelmekre ható, tudományos értékeit tekintve kétesnek tartott könyvével,⁸ Simard memoárja részletesen ismerteti szerzője hipotéziseit, módszereit, terepmunkáinak, labormunkáinak fázisait, következtetéseit, további tudományos problémák felé vezető gondolatait, sőt konferencia előadásainak központi problémáit és férfighallgatósága (erdészeti munkatársai és tudós kollégái) többnyire elutasító megnyilvánulásait.

E tekintetben különösen tanulságos könyvét annak az egyre gazdagodó, kortárs memoárirodalomnak kontextusában szemlélni, amelyben az *önéletrajzi én* nem csupán a tudós nő életének csomópontjait ragadja meg egy sajátos, női életbe ágyazott karriertörténet bemutatásával; maguk a tudományos problémák is női nézőpontból válnak az olvasó számára láthatóvá, részletesen megismerhetővé. Ilyen, tudós nő tollából nemrégiben megjelent memoár például Karikó Katalin *Attörések. Életem és a tudomány* (2023), Hope Jahren *Lab Girl* (2016; A labor-lány), Cassandra Leah Quave *The Plant Hunter* (2021; A növényvadász), és Lindy Elkins-Tanton *A Portrait of the Scientist as a Young Woman* (2022; A tudós mint fiatal nő portréja) című élettörténete, melyek közül különösen Elkins-Tanton könyve mutat rokonságot Simardéval. A neves amerikai planetológus és geofizikus, aki a NASA Psyche missziójának tudományos vezetője,⁹ Simard beszédhelyzetéhez hasonlóan, rákbetegségéből felgyógyulóban kezd memoárjához, hogy tudóssá válásának női történetét rögzítse. Emlékeinek új nézőpontú, a férfikultúrát újrakeretező kontextusában,¹⁰ én-elbeszélése így arra is lehetőséget ad számára, hogy kislánykorában sorozatosan elszenvedett szexuális abúzusának

---

⁸ Bár Simard erdőökológus tudósként viszonyul a (boreális) erdőkhöz, mégis vállalta, hogy az alapján véve hasonló gondolkodású Wohlleben könyvének angol fordításához utószót írjon. Az *Intelligente Bäume (Intelligens fák)* címmel megjelent, 45 perces német dokumentumfilmben pedig együtt szerepel erdész kollégájával, Peter Wohllebennel.

⁹ A Psyche fémekben gazdag aszteroida, mely Földünk magjához hasonlít. Tanulmányozása lehetővé tenné a Naprendszer és a Föld kialakulásának pontosabb megértését ([Psyche. Mission to a Metal-Rich World, 2023](#)).

¹⁰ Elkins-Tanton könyvének címe James Joyce első regényére (*A Portrait of the Artist as a Young Man*) hajaz, mely szó szerinti fordításban A művész mint fiatal ember/fiatal férfi portréja. A regény Szobotka Tibor fordításában *Ifjúkori önarckép* (1982) címen vált magyarul ismertté.

poszttraumás nyomait történetének megírásával feldolgozni és tompítani tudja.

Az erdőökológus mint társszerző

Simard memoárjának töretlen fokalizációját (rögzített látószögét) az a határozott női tekintet biztosítja, amely a maga és környezete gyógyulásába vetett hittel, a mából a múltra reflektálva, a jövőre összpontosít. Ellentétben a magyarul 2022-ben napvilágot látott francia memoárral, Annie Ernaux író *Évek* című visszaemlékezésével, amelynek szándéka „[m]egmenteni valamit az időből, amelyben már soha többé nem leszünk” (2022, 253), Suzanne Simard kanadai erdőökológia professzor *A bölcs erdő titkaiban* egészen más stratégiát követ. Emlékei újrendezésével az erdők nyelvére figyelve és saját történetébe fűzve igyekszik irányt mutatni a planetáris szintű ökológiai pusztítás megfékezéséhez. Az elbeszélői ént „erdődetektívként” (2021, 14) azonosító szerző a megélt múltat tehát nem archiválni, hanem felülírni kívánja, melyhez partnerként olvasójához fordul. *A bölcs erdő titkai* humán (Suzanne és olvasói) és nem-humán (a fák és mikorrhizás/gyökérkapcsolatos gombahálózataik) történetének egymásba fonódását, sőt kritikus szerepváltását tematizálja, melynek során a *humán ágencia* fogalmát is átértékeli. Mint bevezetőjében írja:

Erdődetektívként eltöltött életem során az erdőről alkotott elképzeléseim a fejük tetejére álltak – de minden egyes felismeréssel egyre jobban az erdő részévé váltam. A tudományos bizonyítékokat nem lehet figyelmen kívül hagyni: az erdő huzalozása bölcsességet, értelmet és öngyógyító képességet biztosít.

Ez a könyv azonban nem arról szól, hogy mi hogyan menthetjük meg a fákat. Hanem arról, hogy a fák hogyan menthetnek meg bennünket. (2021, 14)

Memoárján keresztül Simard olvasóközönségét arra biztatja, hogy tanuljanak a fák társadalmától: együttműködést, erőforrás-megosztást, társadalmi érzékenységet és körforgásos működést, hogy a visszafordíthatatlan összeomlást megelőző utolsó évtizedek egyikében még képesek legyünk együttműködni a bajjal,¹¹ hogy a végtelenül összetett ökológiai-társadalmi válságot legalább fékezni tudjuk.

Ehhez a nehéz feladathoz kalauzként lép elő az erdődetektívként magát azonosító memoárszerző, aki Kanada legnyugatibb tartományában, a Csendes-óceán közeli Brit Columbiában még fellelhető, hatalmas esőerdők

¹¹ Megfogalmazásom Donna Haraway 2016-ban megjelent *Staying with the Trouble* című kötetének vezérgondolatára utal.

titkait fürkésze, a természeti jelenségek mély összefüggéseit és azok erdőökológiai értelmezhetőségét kutatja. A korábban „férfimesterséget” űző, fiatal erdésznőből lett érett erdőökológus igyekszik megfejteni, majd emberi nyelvre (azaz a tudományos kutatás nyelvére és a memoár nyelvére) fordítani, az erdők mélyén, a gyöker- és gombahálózatok szintjén működő, a *másiknak* gondolt, nem-humán világ bonyolult viszonyrendszerét.¹² Az erdők titkos kommunikációjának megértése azonban merőben más megközelítést kíván, mint az emberek közti. A kutató erdőökológusnak nem csupán tudatával (és szívósan végigvitt tudományos kísérleteivel), de mélyen, testi szinten is rá kell hangolódnia az erdővilágra, a humán és nem-humán világ közti kontaktzónákat keresve. Minderre – az elbeszélői logika szerint – a memoár narrátora azért tud ráeszmélni, mert rendkívüli, vadonban és erdőgazdaságokban megélt tapasztalatainak meghatározó színterei távolról sem a természetimádó esztétikai és spirituális élményét jelentik számára. Az erdőben létezést az erdővel *együtt létezésnek* tanulja meg; olyan jelenlétnek, amelynek alapja a kitartás és együttműködés, továbbá testi ügyesség és bátorság, akár medvék közelében vagy hófedte csúcsokon egyedül, három hónapos terhes anyaként, sülécen, farkasfalka támadásának kitéve:

Elhaladtam egy csupasz nyárfák alkotta liget mellett, ahol a nyomok a sötét narancssárga színű, gőzölgő vizelettől összeolvadtak. Tovább követtem a fő ösvényt, ki a szűk völgyből, s a bennem tomboló adrenalin könnyűvé tette a hátizsákomat. A farkasok kívül maradtak a látótávolságomon, csak a nyomaikat hagyták hátra, amelyek egyenesen az észak felé tartó ösvény irányába mutattak, s ettől hirtelen megnyugodtam: a farkasok nem üldöztek, hanem kivezettek a völgyből. Ahogy a belátható távlat kiszélesedett, az én ösvényem egybeolvadt egy másikkal, amelyen délnek fordultam, míg a farkasnyomok hirtelen irányváltással északnak – aztán egy széllökés suhant át fölöttünk, ahogy eltűntek a fák között. Olyan volt, mintha a farkasok búcsút intettek volna nekem. (2021, 222)

Mіндеzen tapasztalatokból származik én-meghatározása is, amely a már-már biológiai szinten működő – megfogalmazásomban – *együttműködő létezés* állapotát testesíti meg. Női és tudósi élettörténetét helyesbítő, újrendező memoárjában következképp így határozza meg magát (miközben fiatal egyetemi gyakornokként, tekintélyes, középkorú férfiak által régóta használt erdőgazdasági irányelvekbe ütközve, megtapasztalja a fakitermelést követő erdőtelepítési gyakorlat elégtelenségét): „Vadnak születtem. A vadonból származom. Nem tudom, vajon a vérem csörgedezik-

¹² Az 1990-es évektől jelentkező poszthumán fordulat – többek közt – a növényvilág és embervilág kultúrája közti nagy választóvonal felszámolását célozta meg (Marder 2013, Luce Irigaray és Marder 2016, Casey és Marder 2023).

e a fákból, vagy a fák vannak a véremlben. De emiatt kellett nekem kiderítenem, hogy azok a magoncok miért enyésznek el a semmlbe (2021, 36).” A simardi memoár életvllágot újraeltelemző mozgásformája azonban ellentmond ennek az eredettörténetnek („Vadnak születtem.”). Noha Simard elbeszélésének egésze érzékelteti a nagyszülők, nagybácsik, és nagynénik körében eltöltött hetek és hónapok meghatározó szerepét személyisége megformálásában a brit columbiai, vadonnal körülvett farmokon, a humán és nem-humán világ kontaktzónájára helyezkedő Simard „vadsága” (és életét magoncoknak szentelő erdőökológusi karriertörténete) azonban memoárja egészét tekintve mindezt helyesbíti, átértelmezi.

Megélt tapasztalati valóságának a memoár retorikai terében megvalósuló értelmezhetőségét – olvasatomban – Simard három *sorseseeményen* keresztül teszi megragadhatóvá. Mindháromra számos ponton történik később is utalás szövegében, az ismétlésen keresztül olvasói számára is felismerhetővé téve azok meghatározó jelentőségét életértelmezésében. Tengelyi László a sorseseeményt (a sorssal szemben) a következőképpen határozza meg:

A sors fogalma arra az elképzelésre épül, hogy *az élettörténet mint az önazonosság hordozója zárt egész*: A ‚sorseseemény’ kifejezés viszont olyan történeket jelöl, amelyek hatására *az önazonosság mint az élettörténet foglalatja meghasad és felnyílik*. A sors, mint láttuk, ‚jogtalanul bitorolt’ fogalom; a *sorseseemény* szó ellenben a sorsképzet valós magvát hivatott megjelölni. (1998, 43)

Memoárja szerint, élettörténete foglalatának első meghasadását és felnyílását, azaz első sorseseeményét Simard hatéves korában éli meg, a másodikat fiatal felnőt korában, pályája kezdetén, a harmadikat pedig érett felnőt korában.

A hatéveskori „felnyílást” apai nagyszüleinek brit columbiai birtokán éli meg, egy nagycsaládi esemény kapcsán, mikor „Wilfred bácsi beagle-je, Jiggs beleesett a budiba” (38). Mivel a túl szűk résen keresztül a család férfitagjai képtelenek voltak kihúzni a vergődő állatot, nekiálltak a pöcegödör kiszélesítésének. Simard négy és fél oldalon keresztül, apró részletességgel idézi fel azt, amit akkor, egy közeli dombról kisgyerekként, kuncogással vegyes izgalommal, lélegzetvisszafojtva figyelt. Lenyűgözte a küzdelem és a kitartás, de leginkább az ásók és csákányok feltárta földalatti világ, amelyet életében akkor pillantott meg először:

Még egy lapátfejnyit haladtak lefelé, és a fehér homoksáv átadta helyét egy bíborszínű rétegnak. A tó felől szellő ért el bennünket. A föld feltárta belső világát, én pedig gyorsabban kezdtem rágni a humuszt. Mintha csak a föld lüktető artériáit tártuk volna föl, és mindennek én lettem volna az első

szemtanúja. Kissé közelebb húzódtam, hogy megnézzem az új réteg apró részleteit, és elbűvölt, amit láttam: a szemcsék színe rozsdás vaséhoz hasonlított, és fekete massa borította őket. A föld e soha nem látott, szív formájú rögei mintha vérből lettek volna. (2021, 41-42)

A kutyát végül sikeresen kiszabadították, melyet a felnőtt Simard első, saját életének újraértelmezését kiváltó, fontos szereplőként, mintegy élettörténete egyik „társszerzőjeként” értékel:

Később a parton ültem, és uszadék fát dobáltam a vízbe Jiggsnek. Fogalma sem volt arról, ahogy nekem sem, hogy a kalandja egy teljesen új világot tárt fel előttem: a talajt alkotó gyökerek, ásványok és kövek, a gombák, rovarok és férgek világát – valamint a vizét és a tápanyagokét, a talajon, a vízfolyásokon és a fákon keresztüláramló szénét. (2021, 43)

E sorsfordító/újraértelmező emlékekkel (a memoár második fejezetében és a korábban idézett, genetikailag meghatározott eredettörténetével szemben) Simard itt új tapasztalatából eredő erdőökológusi eredettörténetét rögzíti. Felidézi legkorábbi rácsodálkozását a földalatti, belső világ összefüggéseire azokkal az addig lényegtelennek látszó, föld feletti elemekkel, amelyek megértéséhez akár egy kutya és egy pöcegödör is kulcsot adhat kezébe. E sorseseemény nem csupán egy epifánikus felismeréssel ér fel az élettörténet korai szakaszán, mely pályájának elindulásában és – későbbi nehézségei ellenére – pályán maradásában segíti. Hozzájuttatja ahhoz a nyelvhez is, amelyet erdőökológusként megtanul, kísérleteivel tovább fejleszt (s aminek megértésében férfi kollégáinak zöme kezdetben nem mutat nagy hajlandóságot).

A memoár második szövegi csomópontján a második sorseseemény ezzel szemben nem nyelvszerzéssel együtt járó élményt, hanem nyelvvesztéssel járó, mély meghasadttságot rögzít, mely az életét döntően meghatározó humán és nem-humán világban párhuzamosan történő gyászához kapcsolódik. Baleset következtében elveszíti nála két évvel fiatalabb öccsét, majd felismeri az erdők haldoklásának antropogén, rendszer szintű, ökológiai bizonyítékait. Az első esetben a nyelv nélküli némaság okozta gyötrődést azzal orvosolja, hogy az emberi világból átmenekül a fák világába, hogy ott találjon megnyugvást a kibéküléshez vezető, immáron örökké megfogalmazatlannak maradó szavak és Kelly öccse hirtelen halála miatt érzett gyászmunkájában:

A gyász hullámokban tört rám. Könnyek, bánkódás, harag. ... Nem voltam képes a munkámra koncentrálni, így inkább éjjel-nappal sífutottam – kegyetlen túrákat teljesítettem, sanyargattam magam, de mindezt kint, az

erdőben tettem, mert valahol mélyen a gyötrelmeim ellenére is tudtam, hogy ez az a hely, ahol meggyógyulhatok.

Néha előfordul, hogy amikor megtörténik velünk a legrosszabb, többé már nem félünk azoktól a dolgoktól, amelyek korábban megrémítettek bennünket, az apróságoktól, melyek nem élet-halál fontosságúak. Belevetettem magam a kutatásba, de csak azért, hogy eltemessem a jövátelhetetlen emlékek iránt érzett kétségbeesésemet – hogy a fákkal kialakított kapcsolatom segítségével megpróbáljak rálelni arra, ami a bátyám és köztem örökre elveszett. (2021, 199)

Második gyásza esetében viszont már nincs hová tovább lépnie: utolsó menedéke, az erdő, haldoklik. A nem-humán világnak ezt a globális klímapusztítás következtében beálló, eddig soha nem tapasztalt, visszafordíthatatlannak tűnő végállapotát az erdőökológus botanikai, rovar-tani és földrajzi nevek, számok, mértékegységek segítségével meg tudja ragadni, ám a természeti és történelmi fordulópont lényegét, rendelkezésére álló nyelvével kifejezni képtelen:

Kellene lennie egy külön szónak, amellyel azt a fajta gyászt fejezhetjük ki, amelyet a még be nem következett, de elkerülhetetlen veszteség miatt érzünk. Egy évtizeden belül 18 millió hektár érett fenyves pusztult el, amely Brit Columbia erdővel borított térségeinek egyharmada. A bogarak tovább rágták a fehértörzsű fenyő, a kolumbiai simafenyő és a sárgafenyő állományait az Egyesült Államokban, Oregontól a Yellowstone Nemzeti Parkig, és elkezdtek fertőzni a Banks-fenyő hibrideket Kanada boreális erdeiben (a tajgán) – így a járvány egy kb. Kalifornia nagyságú területet érintett Észak-Amerikában, felülmúlva az írott történelem minden korábbi rovarjárványát, és bőséges tüzelőanyagot biztosítva a következő időszak pusztító erdőtüzei számára. A bogár már az ültetvényeket is megfertőzte, különösen azokat, amelyek területére kizárólag gyorsan növő fafajokat telepítettek, és kiirtották közülük a nyír- és nyárfákat. (2021, 221-222)

Simard visszaemlékező–újraakasztó női fejlődéstörténete, mely összefonódik magánéletének válságokkal szabdaltsággal, vallomásos jellegű történetével, tudományos megfigyelések, problémafelvetések, megválaszolható kérdések mentén bomlik ki. Nem csoda, hogy memoárjának legalább annyira visszatérő témája a megfelelő szó, kifejezés megtalálása, mint hiányának regisztrálása, ekképpen a hiátust betöltő kifejezési forma megalkotásának, személyes és tudományos életéből következő parancsa. A *nyelvi deficit* rögzítésének meghatározó sorseseeménye a memoárjában rögzített második sorseseemény, melyet szeretett erdejének és öccsének együttes, értelmetlen halála „testesít meg.” Az élettörténet elbeszélésében a nyelvnélküliségre hivatkozás meghasadásra utal, amelynek újraértelmező

elmondását a memoár nyelve azonban lehetővé teszi, hiszen ekkor testvéröccse és a brit columbiai boreális erdő „társszerzőként” melléje szegődik.

Simard élettörténetének harmadik meghasadásával járó sorseseeménye súlyos, felnőttkori betegsége. Már ismert kanadai erdőkutatóként, karrierjének csúcsa felé haladva kóros melldeganattal diagnosztizálják, melyet műtét, és a nyirokrendszerét is megtámadó kór kemoterápiás kezelése követ. Felgyógyulását követően fog a *Bölcs erdő titkainak* megírásába is, hiszen az írás (a memoár nyelvével való átértelmezés lehetősége) számára terápia: új lehetőség, hogy kutatói hitvallását saját életének helyesbítéseivel megerősítse, sőt addig megélt életének irányát újrarajzolja, tágabb összefüggéseinek hálózatába helyezze. Maga a rák (cancer) szó kiemelkedő számban, huszonháromszor fordul elő memoárjában. Első alkalommal akkor, mikor fiatal kutatóként, terepen végzett kísérletének végén a méréshez használt neutronszonda meghibásodik,¹³ melynek következtében radioaktív sugárzást kap: „persze én magam is féltém, hisz a sugárzás rákot is okozhat” (2021, 138). Később a rák mint az erdő testen elburjánzó, megállíthatatlannak tűnő romlás jelenik meg a szövegben: „[...] a tarvágások rákos daganatokként növekedtek a tartományban, s az erdészek úgy irtották a ‚gyomokat’, mintha csak háborút viselnének” (2021, 173). Majd az emlékezés utolsóelőtti fejezete (14. Születésnapok) összekapcsolja a két testet: saját, tudományos vitákban felörlődő és elszigetelődő kóros emberi testét a fák testével, melyek egészségét az erdei életközösségek sokoldalúan segítő, kapcsolatteremtő képessége biztosítja.

Még mindig féltém attól, hogy határozottan kiálljak a meggyőződésemmel mellett, és foggal-körömmel küzdjek érte. Pedig nem ezt tanultam a fáimtól is? Hogy az egészség a kapcsolatteremtő és a kommunikációs képességektől függ? A rák diagnózisa azt tudatta velem, hogy le kell lassulnom, meg kell szilárdítanom az eltökéltségemet, és beszélnem kell arról, amit a fáktól megtudtam. (2021, 316-17)

Gyógyulásának e döntő szakaszában – mint elbeszéléséből később kiderül – felismerését addigi életértelmezésének helyesbítései követik. Magánéleti válságának válással vet véget, majd egy nőpartnerrel köt új szövetséget, miközben korábbi családi kötődéseit megerősíti.

Munkatempóját lelassítja, ugyanakkor addigi kutatásait új *anyafaprojektjével* szélesebb mederbe tereli egy komplexitástudomány megalapozásával, s mindezt összeköti saját élettörténetének megírásával is:

¹³ Neutronszonda segítségével a talaj víztartalmát mérték testvérel, hogy az égerfák fotoszintézisének gyorsulását és nitrogénmegkötő teljesítményét ellenőrizhessék.

2015-ben kezdtem el az anyafaprojektet, a rákból történt újjászületésem idején. Ez a legnagyobb kísérlet, amelyet valaha is elvégeztem, s amelynek az a vezérelve, hogy meg kell őriznünk az anyafákat és az általuk létrehozott kapcsolatokat az erdőben. Csak így biztosíthatjuk regenerációs képességüket, különösen a klímaváltozás idején. (2021, 367)

Suzanne Simard, az erdők mikorrhizás hálózataival foglalkozó kutató, a lefordíthatóság és elmondhatóság problémáját feloldva, a globális klímapusztítás idején írt, nagyközönségnek szóló könyvében saját történetfűzéssel és életvilág-értelmezéssel áll olvasói elé. Memoárja olyan én-elbeszélésformát használ, amelyben saját történetét az erdei életközösségek történetével teszi megragadhatóvá: visszaemlékezésének mikorrhizás hálózata szimbiotikus kapcsolatot képez a humán és nem-humán világ között. A fák és micéliumhálózatok mikorrhizás, azaz értelmező-helyesbítő-átértelmező (ilyenképpen az ökoszisztémát támogató) kommunikációját a memoár szerzője nemcsak érteni és lefordítani akarja, hanem tanulni és tanítani is kíván belőle („[a] rák diagnózisa azt tudatta velem, hogy le kell lassulnom, meg kell szilárdítanom az eltökéltégemet, és beszélnem kell arról, amit a fáktól megtudtam” [2021, 317]. „Ez a könyv [...] nem arról szól, hogy mi hogyan menthetjük meg a fákat. Hanem arról, hogy a fák hogyan menthetnek meg bennünket” [2021, 14].) A humán és nem-humán természet ebben a helyesbítő-átértelmező életírásban egymással kommunikálni tudó társszerzőkként lépnek elő. A földi életvalóság túlcsoportuló tapasztalatait értelmezni, helyesbíteni és ismételten átértelmezni ugyanis csak Jiggs kutyával, sítúrán felbukkanó, útjelző farkasokkal és erdei életközösségekkel lehetséges.

A memoár elbeszélő énje tehát átlép a nagy elválasztóvonalon (great divide), mely az embert/kultúrát hagyományosan leválasztja a természetről. A humán–nem-humán dualizmust felszámolva saját életét családjának és munkahelyi emberi kapcsolatainak kontextusában, ám szorosan környezetükbe ágyazva, egymásból értelmezve, egymáshoz kapcsolódásukban tematizálja. Elbeszélése szerint az emberi kivételességtudat eleve megkérdőjeleződik abban a világban, ahol a kanadai boreális erdőket, több száz éves kőriseket, a folyókat és tavakat, de magát a termőföldet már nagyszülei, anyja, apja és testvérei is a nem-humán sokasággal osztották meg, állatokkal, növényekkel és gombákkal közös térben. Ez a tér nem az antropocentrikus kiemeltség terepe, hanem a radikális alteritás felé tartó elmozdulás gyakorlótere, ahol a határok elfolyósításának következtében az ember a többi életforma mellé helyeződve, eltökélten tapogatózó-kísérletező újratanulással létezhet csupán. Ebben az értelmezési keretben Simard karriertörténete, mely egyszerű kanadai telepések utódaiként egy jelentős kanadai egyetem tanszékének professzori kinevezéséig, kutatási eredményeinek nemzetközi elismeréséig ível, a maskulin, antropocentrikus

univerzalizmus kritikájaként is olvasható, a feminista és queer látószögű kritikai poszthumanizmus kontextusában.¹⁴

A simardi „anyafa”: látható metafora és láthatatlan női munka

A neves indiai történész, Dipesh Chakrabarty a korábban adekvátnak tartott történelmi megismerés *nyelvének* elégtelenségét problematizálja a simardi memoárral azonos évben megjelent *The Climate of History in a Planetary Age* (A történelem klímája egy planetáris korszakban) című könyvében: „A klímaváltozásra adott antropogén magyarázatok azt vetítik előre, hogy összeomlóban van az az emberiséggel szinte egyidős megkülönböztetés, amely a természet történetét elválasztja az emberiség történetétől” (2010, 8. bek.).¹⁵ Ebből következően elengedhetetlennek látszik az a paradigmaváltás is, mely a humán történetet és a nem-humán történetet egymásba fonódó, egymást meghatározó történetként tételezi. Jobb híján tehát szükségesnek látszik – állítja –, hogy a tudományos nyelvből korábban száműzött, általánosító és esszencialista kategóriák, mint az *ember* és az *emberiség*, bár átkeretezve, a történettudományi elbeszélés nyelvbe visszakerüljenek.¹⁶

Susanne Simard memoárja, mely az erdőgazdálkodás maskulin tekintélyelvűségét saját tudományos határátlépésével és poszthumán szemléletmódjával kérdőjelezi meg, furcsa módon szintén visszabillenni látszik egy esszencialista jellegű feminista diszkurzusba, mely az *anyafa* metaforában mint a memoár központi, szövegrendező trópusában ölt testet.¹⁷ Úgy tűnik, mintha a gondoskodó anyafa „visszaantropomorfizáló” trópus

¹⁴ A humán kultúra decentrálását mutatja Haraway (2007, 2016) munkássága, melyben új nyelvel is próbálkozik, többek közt a *naturecultures* (természetkultúrák), *multispecies muddles* (többfajú sokaság) és a *tentacular thinking* (tapogatózó gondolkodás) kifejezések bevezetésével. Helena Feder (2013) az állati kultúrákat vizsgálva, újradefiniálja a kultúrát mint a társadalmi közvetítésen és tanuláson keresztül megjelenő problémamegoldás közegét, és felvázolja egy „többfajú multikulturalizmus” (multispecies multiculturalism) koncepcióját. A poszthumán performativitás fogalmának felépítésével Karen Barad (2003) átfogalmazza az ágencia koncepcióját, relacionális ontológiájában kiterjesztve azt a nem-humán világra.

¹⁵ Chakrabarty korábbi, 2009-ben publikált tanulmányát (melyet 2010-ben megjelent magyar fordításában idézek) a *The Climate of History in a Planetary Age* (2021) című könyvéhez hozzáigazítva újraközlí, annak első fejezeteként.

¹⁶ Az *emberiségre* való hivatkozás fordulópontot jelent Chakrabarty munkásságában: korábbi kutatásait és publikációit posztkoloniális, szubaltern, kisebbségi jogi elméletek és identitásnarratívák diszkurzusai határozták meg, melyek módszeresen igyekeztek kerülni totalizáló kifejezéseket, mint az *ember* vagy *emberiség*.

¹⁷ Az anyafák az erdők legidősebb fái, amelyek a magoncok és facsometék túléléséhez a mikorrhizás hálózatok segítségével elengedhetetlenek, tehát erdészeti védelmük meghatározó fontosságú.

lenne, ellentmondva a memoár többszörösen helyesbítő-átértékelő beszédmódjának, mely a humán és nem-humán világ kontakzónáiról, a természeti és az emberi világ mikorrhizás kapcsolatainak fontosságáról szól. Simardnak ez a visszaantropomorfizálást sejtető beszédmódja nem csupán memoárjában, hanem másutt is feltűnő, ahol laikus nagyközönségéhez szól, és gondoskodó anyafákról beszél, mint például 2016-os *TED* előadásában és a 2019-ben debütált *Fantastic Fungi: The Magic Beneath Us (A gombák lenyűgöző világa, 2019)* című dokumentumfilmben, ahol több amatőr és tudós mikológus társaságában ő is több ízben megszólal. Ez utóbbiban még doktori hallgatóként szerepel, de már ekkor is az anyafa és a csemetéi közti mikorrhizás hálózatok működését magyarázza: „a fák a gyengébbeket támogatják, sőt, ha az anyafa veszélyes kártevőkről szerez tudomást, a saját csemetéi irányában növeli a versenyerületét, hogy azok messzebb nőjenek” (2019, 12p 23 mp –12p 44 mp).

Mivel tudományos cikkeiben Simard az *anyafa* metafora és az ehhez kapcsolódó, antropocentrikus képes beszéd helyett szigorúan tudományterületének protokollját követve (és a diszciplinájában elfogadott tudományos metaforákat alkalmazva) érvel, feltehető, hogy nagyközönségéhez fordulva, szüksége volt egy könnyebben érthető, azonnal empátiát kiváltó értelmezési keretre is. A gondoskodó anyafa metafora ugyanis egyszerűen közérthetővé teheti tudományosan igazolt tételét, mely szerint a túlélés a versengésen túl, az együttműködő, kölcsönös előnyökön alapuló (erdei) közösségek záloga. Bár az anyafa mint a természet és a nő összekapcsolásának egyik trópusa erőteljes esszencializálás gyanúját kelti, mely a női természet és a természet mint nő/nő mint természet patriarchális, antropocentrikus „ökológocentrizmus”-ába (Timothy Morton 73-96) veti vissza memoárja gondolatmenetét, úgy látom, a *Bölcs erdő titkait* e vád nem érheti.

A tudományos metaforák esetében, ahogy általában a képes beszédben, „a forma és nem a tartalom terjed, forma és tartalom viszonya nem szigorúan rögzített” (Forgács és Pléh 2021, 594). Következésképp a memoár gerincét alkotó *fogalmi metafora* (a támogató együttműködés anyaság) esetében az anya(ság) mint *forrástartomány* sem rögzíthető egyetlen képzethez, nemhez, szexualitáshoz, politikai diszkurzushoz vagy éppen gondoskodói gyakorlathoz. Simard memoárjában ilyenformán az anyaságot nem egyetlen, affektív-gondolati lehorganyozottságú tartalom határozza meg, hanem *tapogatózó gondolkodás* (tentacular thinking), amelyet Donna Haraway a *Chthulucen*ben (2016), azaz, a radikális bizonytalanság vagy a vad problémák hínárjában (Csepeli 2022) élők számára ajánlott.

A metaforaelméleti érvelésen túl lényegesebbnek tűnik azonban, ha a nő, természet és hatalom értelmezési nyomvonalán haladva, észrevesszük

Simard memoárjának szellemi rokonságát az Annette Kolodny, Kate Soper, Carolyn Merchant, Val Plumwood és Vandana Shiva által képviselt klasszikus ökofeminizmus gondolatával, mely a nők és a természet kizsákmányolásának *gender* által meghatározott hatalmi összefüggéseit a férfihegemonia működésmódjaként tételezi. Ily módon a memoár anyafái és csemetéi a mikorrhizás kapcsolatokon keresztül a természeti működést nem a versengés férfias-liberális-kapitalista modelljeként (avagy az uralkodó erdészeti elvek profitszerző modelljeként), hanem egyfajta kooperáló-gondoskodó-matriarchális közösségként (erdő-hálókként) tüntetik fel.¹⁸ Ám a feminista elméletek kontextusában ez a feltevés is elnagyoltnak tűnik. A liberalizmus politikai és morálfilozófiai megújulását Martha Nussbaum, például, majd negyed évszázaddal ezelőtt, többek közt azzal látta megvalósíthatónak, ha bevezeti a szükség (need) és kiszolgáltatottság (dependency) fogalmain keresztül a *gondoskodást* (care) mint a jól működő (liberális) társadalmak jellemzőjét:

[...] bármilyen igazi társadalom gondoskodó és gondoskodást elfogadó társadalom, ezért fel kell tárnunk az emberi szükséggel és kiszolgáltatottsággal való megküzdés azon módjait, amelyek egyrészt összeegyeztethetők az elfogadó önbecsülésével, másrészt nem zsákmányolják ki a gondoskodót. Ez a feminizmus központi gondolata, hiszen a világ minden részében nők végzik ennek a gondoskodó munkának túlnyomó részét, általában fizetés nélkül, és gyakran a munkájukért végzett elismerés mellőzésével. Ezért ők gyakran az élet más területein hátrányos helyzetűekké válnak. (2000, 49-50)

A (női) gondoskodás és gondoskodó munka értelmezése az ökofeminizmus elméletében központi jelentőségűvé válik, ám a nussbaumi megközelítésnél radikálisabb határátlépéssel, a humán és nem-humán világ közti nagy elválasztóvonal felszámolásával, a poszthumán decentrált terében. „Az ökofeministák célja nem az,” szögezi le Ariel Salleh, „hogyan egyenlő szeletet hasítsanak ki egy mérgező pitéből” (2019,144). Ehelyett a produktív/gazdasági és reprodukív/természetes tevékenység közti hierarchikus megkülönböztetés – mely a férfi produkciót a társadalmi elismeréshez kapcsolja, míg a női, úgynevezett reprodukív munkát a természethez köti, és azt „természetes” tevékenységnek tekintve láthatatlanná, elismerés nélkülivé teszi – felülvizsgálatát és újraértelmezését sürgeti. Ehhez az ökológiai közgazdaságtanban használt (*társadalmi*) *anyagcsere* fogalmához nyúl, a természetes (női) tevékenységeket (vagy reprodukív munkát) pedig a

¹⁸ Ezen a félreértésen alapul a holland biológus, Leon Vlieger elutasító kritikája (2021) is, mely szerint Simard anyafa köré épített, antropocentrikus memoárja természettudományos érvelést torzító és hibás.

megújulást, tehát a természeti és az emberi test fenntarthatóságát garantáló *metaindusztriális munka* fogalmaként vezeti be:

[...] amikor a munka magába foglalja az életciklusok reprodukcióját – akár a természet, akár az emberi szervezet anyagcseréjét értjük ez alatt –, akkor az emberek (férfiak és nők egyaránt) megtanulják, hogy miként illeszkedik egymáshoz a fenntarthatóság és az igazságosság. A gondoskodás élő anyagcsere-folyamatok elősegítését jelenti, melyhez összetett képességek szükségeltetnek, és melyet az elővigyázatosság etikája vezérel. (Salleh 2019, 145)

A gondoskodási/reproduktív, más szóval a metaindusztriális munka ily módon központi szerepet játszik a feminista ökológiai közgazdaságtanban, ellentétben a jelenleg uralkodó neoliberais kapitalista, természeti tőke (a természetet profit előállítására teremtett erőforrásnak tekintő) irányzattal szemben.

A reprodukciós viszonyok előtérbe helyezésével az ökofeministák a közgazdaságtant próbálják talpra állítani, transzcendens kritikát kínálva az immanens kritika helyett, amely egyszerűen csak a hibák felszínét kezeli a fennálló rendszerben. A tudományos közmegegyezéssel szemben egy testi materialista szemlélet a metaindusztriális munka elhallgatott hozzájárulásának kiemelésével áthidalja gazdaság és ökológia kettősségét. (Salleh 2019, 154)

Az erdei életközösségek megújulását segítő mikorrhizás hálózatok Suzanne Simard memoárjában erdei csomópontokon, más néven az anyafák gondoskodó munkáján keresztül érvényesülnek. Ariel Salleh gondolatmenetét követve, az anyafa (akár az emberi anya vagy gondozó) láthatatlan, fizetetlen, testeken keresztül megvalósuló reproduktív munkát (embodied reproductive work) végez, s ennek elismerése, sőt előtérbe helyezése radikális ökofeminista szemléletet tükröz, mely mentes az anyai gondoskodás elvont esszencializmusától. Ellenkezőleg. Mint ahogy nők láthatatlan munkája állítja elő globálisan a bruttó hazai össztermék (GDP) kétharmadát (Salleh 2019, 146), úgy az eddig láthatatlannak vélt, ám a simardi memoárban központi szerepet játszó, gondoskodó anyafák munkája teszi lehetővé a magoncok és csemeték túlélését. Ahogy a fizetetlen női/metaindusztriális munka pénz nélküli tapasztalatokon és kapcsolatrendszereken alapuló gazdasága materiálisan fenntartja, sőt biztosítja a pénz által közvetített gazdaságot, úgy az erdei csomópontok, azaz anyafák kapcsolatrendszerének gazdasága nélkül sem léteznének egészséges erdők, de fenntartható erdőgazdaságok sem.

Felhasznált irodalom

- Barad, Karen. 2003. „Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter.” *SIGNS* 28 (3): 801–831.
- Bodonczi, László et al. 2006. *Szálalás és természetközeli erdőgazdálkodás*. Budapest: HM Budapesti Erdőgazdaság Zrt. 2023. október 1.
- Casey, Edward S. és Michael Marder. 2023. *Plants in Place: A Phenomenology of the Vegetal*. New York: Columbia UP .
- Chakrabarty, Dipesh. 2000. „[A történelem klímájáról, négy tételben.](#)” Ford. Bojtár Péter. *Kétezer*. 2023. október 1.
- 2021. *The Climate of History in a Planetary Age*. Chicago: University of Chicago Press.
- Csepeli, György. 2022. „[Vad problémák hínárjában.](#)” *Élet és Irodalom* 64 (37). 2023. október 1.
- Elkins-Tanton, Lindy. 2022. *A Portrait of the Scientist as a Young Woman*. New York: Harper Collins.
- Ernaux, Annie. 2022. *Évek*. Budapest: Magvető.
- Feder, Helena. 2013. “Ecocriticism, Posthumanism, and the Biological Idea of Culture.” In Greg Garrard (ed.) *The Oxford Handbook of Ecocriticism*. Oxford: Oxford UP, 225–240.
- Fantastic Fungi. (A fantasztikus gombák)*. 2019. Rend. Louie Schwartzberg. Moving Art Production Company. Netflix.
- Forgács, Bálint és Pléh Csaba. 2021. „[Metafora hátán lovagol a sátán – avagy miért nem értjük meg a klímaváltozás valódi fenyegetését?](#)” *Argumentum* 17: 581–603. 2023. október 1.
- Francis, R. és Read, David. J. 1984. „Direct Transfer of Carbon between Plants Connected by Vesicular Arbuscular Mycorrhizal Mycelium.” *Nature* 307: 53–56. 2023. október 1.
- Haraway, Donna. 2007. *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- 2016. *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke UP.
- Hechs, Peter. 2013. *Writing the Self: Diaries, Memoires, and the History of the Self*. London: Bloomsbury.
- Heilbrun, Carolyn. 1988. *Writing a Woman's Life*. New York: Ballantine.

- [Intelligente Bäume](#). 2016. Rend. Julia Dordel és Guido Tölke. Dorcon Film. 2023. október 1.
- Irigaray, Luce és Michael Marder. 2016, *Through Vegetal Being. Two Philosophical Perspectives*. New York: Columbia UP.
- Jahren, Hope. 2016. *Lab Girl. A Story of Trees, Science and Lab*. New York: Vintage.
- Jong, Erica. 1973. *Fear of Flying*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Joyce, James. 1916. 1982. *Ifjúkori önarckép*. Ford. Szobotka Tibor. Budapest: Szépirodalmi.
- Kaffka, Margit. 1912. *Színek és évek*. Budapest: Franklin Társulat.
- Karikó, Katalin. 2023. *Áttörések. Életem és a tudomány*. Ford. Fenyvesi Anna. Budapest: Helikon.
- Kerekes, Sándor és Mátay Mónika. 2022. „Nem ergodikus és vad problémák a közpolitikában.” *Szabad Piac* 2: 17–35.
- Marder, Michael. 2013. *Plant-Thinking: A Philosophy of Vegetal Life*. New York: Columbia UP.
- May, Simon. 2019. *The Power of Cute*. Princeton: Princeton UP.
- Miller, Nancy K. 2019. *My Brilliant Friends: Our Lives in Feminism*. New York: Columbia UP.
- Money, Nicholas P. 2021 April. „Hyphal and Mycelial Consciousness: The Concept of the „[Fungal Mind](#).” *National Library of Medicine* 125 (4): 257-259. 2023. október 1.
- Morton, Timothy. 2008. „Ecologocentrism. Unworking Animals.” *SubStance* 37 (3): 73–96.
- „[Mushrooms Are Older than We Thought](#).” 2020. *GFZ Helmholtz Center, Potsdam* 01. 24. 2023. október 1.
- Nádas, Péter. 2017. *Világoló részletek. Emléklapok egy elbeszélő életéből*. Budapest: Jelenkor.
- Nussbaum, Martha C. 2000. „[The Future of Feminist Liberalism](#).” *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association* 2000, 74 (2): 47–79. 2023. október 1.
- [Psybe. Mission to a Metal-Rich World](#). 2023. NASA Science Website. Weboldal. 2023. október 1.

- Quave, Cassandra Leah. 2021. *The Plant Hunter*. New York: Viking.
- Rousseau, Jean-Jacques. 1961. *Vallomások*. Ford. Benedek István és Benedek Marcell. Budapest: Magyar Helikon.
- Rowlands, Mark. 2017. *Memory and the Self. Phenomenology, Science and Autobiography*. Oxford UP.
- Salleh, Ariel. 2019. „[Ökofeminizmus](#).” *Fordulat* 25 (1): 143–158. 2023. október 1.
- Sheldrake, Merlin. 2021. *Az élet szövődéke. Miként építik fel világunkat és hatnak ránk a gombák*. Ford. Sóskuthy György. Budapest: Park.
- Simard, Suzanne. 1997. „Net Transfer of Carbon between Ectomycorrhizal Tree Species in the Field.” *Nature* 388: 579–582.
- Simard, Suzanne. 2016. „[How Trees Talk to Each Other](#).” *TED Summit*, June 2016. 2023. október 1.
- 2021. *Finding the Mother Tree. Discovering the Wisdom of the Forest*. New York: Alfred A. Knopf.
- 2021. *A bölcs erdő titkai. Az anyafa felfedezése*. Ford. dr. Molnár Csaba. Budapest: Open Books.
- [Society for the Protection of Underground Networks \(SPUN\)](#). 2022. Weboldal.
- „[Száz éve született dr. Madas László](#).” 2020. *Erdészeti Lapok*. Szeptember 30. 2023. október 1.
- Tengelyi László. 1998. *Élettörténet és sorsesemény*. Budapest: Atlantisz.
- 2000. „[Tapasztalat, cselekvés és elbeszélte történet](#).” *Világosság* 41 (11–12): 87–99. 2023. október 1.
- Vlieger, Leon. 2021. Book Review. [The Inquisitive Biologist](#). Weboldal. 2023. október 1.
- Wohlleben, Peter. 2016. *A fák titkos élete. Mit érznek, hogyan kommunikálnak? Egy rejtett világ felfedezése*. Budapest: Park.